

Apokrif történet

Nádas Péter: Egy családregény vége

„Uram, a római jácintok virulnak a cserepekben,
Téli nap kúszik havas hegyeken:
A konok évad visszaretten.
Súlytalan életem halálos szélre vár,
Mint kezem fején pihe rebben.”

(T. S. Eliot: *Simeon éneke*. Fordította Vas István)

1. A kezdet. Eliot Simeonja a Lukács Evangélium elbeszélése szerint egy jóslatot teljesít be. E jóslat szerint addig nem hal meg, amíg meg nem látja Jézus Krisztust, a megváltót. (Lk 2, 26) Nádas Péter kisregényében – ugyancsak egy újtestamentumi történet alapján – egy Kürénéi Simon névezetű ember abban a kegyben részesül, hogy a Megváltó keresztjét viheti. Eliot és Nádas egyaránt a két Simon „utóéletét” alkotja meg, vagyis apokrif történetet ír; eszerint az előbbi Simon idő előtt kéri elbocsátását, azonosítván a jóslat beteljesedését és a megváltás tényét, az utóbbi pedig Jézusban csak a halálra ítélt latort látja. „Bűnük”, s erre a mottóként választott Eliot-vers és az elemezendő mű egyaránt világosan utal, morális értelemben megfoghatatlan. Ami a két Simon tettét érthetővé teszi, az az ótestamentumi hagyomány, s annak – ebben a vonatkozásban – világos fogalmi nyelve. Eszerint az egyéniség legfőbb mértéke a *kabód*, amely az ember *súlyát* jelenti, azt az erőt, amely a hívőt a legnagyobb megrázkódtatások közepette is „megtartja”. A *kabód* nélküli embert viszont a legkisebb szél is messze sodorja: pontosan erre vonatkozik Eliot megfogalmazása a „súlytalan élettel” és a „halálos széllel” kapcsolatban. De amíg Eliotnál ez az állapot végérvényes, ahogy ő fogalmaz: „holnap nélküli”, addig Nádas művében éppen ez a szimbolikus holnap a meghatározó. Kürénéi Simon elmulasztott pillanata, a kétezer éve elhangzott vagy elgondolt *nem* újra testet ölt a mű jelen idejében, abban az *igenben*, amelyet a regény gyerek főhőse mond ki. Ami az *igen* és a *nem* között van: a családregény, a sajátos üdvtörténet, amely a hagyományra épül, amelyet a nemzedékről nemzedékre megújított tudás és önértelmezés tart fenn, s próbál meg egyre teljesebbé tenni. Amikor azonban a rekonstrukció teljessé válik, vagyis a kétezer éves történet egyszeriben világos és áttekinthető lesz, akkor – paradox módon – eltűnik az emlékezetből, mintha csak valaki másnak az álma lenne. Az üdvtörténet rögzítése kétszeresen is az utolsó pillanatban történik. Egyfelől azért, mert a kezdet megújított pillanata az utolsó pillantás révén elenyészik, miután az üdvtörténet is „holnap nélkülivé” válik, másrészt pedig azért, mert az *igen* akkor hangzik el, amikor az üdvtörténeti konstrukció veszélybe kerül. A kétezer éven át lineárisan zajló történet végén a regény megint a kezdetről beszél: s itt, ezen a ponton a történet körszerűen bezárul, szó szerint „véget ér”. A regénybeli nagyapa pontosan utal erre, amikor az üdvtörténet beteljesüléséről beszél. „Akkor én még nem tudhattam, azért jövök a világra, hogy a törvényt beteljesítsem, a végzetet, s így vezessem vissza a nagy folyót oda, ahonnan kétezer évvel ezelőtt elindult kanyarogni a világba szertesztét.” (Nádas Péter: *Egy családregény vége*, Bp. 1977. 99.) A regényben vázolt üdvtörténet is elenyészik azáltal, hogy a szimbolikus folyam a kezdetekhez visszaért: vagy a kezdet végérvé-

nyes, s ezáltal az *igen*, avagy pedig a történet örökre eltéved, s az emlékezet kínzó jelenlététől sohasem szabadul.

Nádas művében a történet mindvégig az „eltévedés” és a „visszatalálás” határvidékén mozog, két meghatározó erő, a *megismerés* és az *identitás* között. Éppen ezért van döntő jelentősége a gyerek hős szerepeltetésének, akit a nagypapa egy beavatási rítus szertartásrendjének megfelelően ismertet meg az ősök idejével, a mindig megújítandó jelennel. E beavatás során a megismerés és az azonosság tudatának kialakítása a legteljesebben összefonódik. De ez az összefonódás a *határ* metafora érvényességét csak tovább erősíti. A gyakran alkalmazott jelkép-oppozíciók: sötétség/világosság, szó/csend, igen/nem – a sátáni és az isteni „jelenlétet” egyként jelzik. A gyerek logikája pontosan tükrözi ezeknek az erőknek kusza és töredezett egymásbefonódását a regény jelen idejében: 1949-ben vagyunk, a Rajk-per idején. Aligha kétséges, hogy a közvetlen történelmi események „sátáni külsőségek” között zajlanak, de abban a differenciált minden-ségben, amely Simon Péter beavatásának helyszíne. A beavatás előtti állapot jól érződik azon a nyelven, amit tapasztalat-előttinek nevezhetünk. Balassa Péter megfogalmazása szerint az egyszavas, illetve tömondatok nagy száma párhuzamos a hüllők, a vegetáció nyelv-előtti, közvetlen érzéki világával. (B. P. *A bárány jegyében*, in: *A színeváltozás*. Bp. 1983. 355.) A beavatás legelső állomása, egyben a nyelv legelső stációja a *titok*. A tudás és a nem-tudás eredendően közös nyelve itt még nem válik szét, körülbelül azt az állapotot jeleníti meg, mint egy „üres tájkép”, ahol még bármi megtörténhet. A titok felderítése a nagypapa elbeszélése szerint történik, amely hiven követi a nemzedékről nemzedékre való hagyományozást, a „hallomásból vett hitet”, a „fides ex auditu”-t.

2. A hallomás kora. A regény üdvtörténetének (s minden üdvtörténetnek általában) a *kiválasztottság* az alapja. Ezt a kiválasztottságot Nádasnál Simon Péter családjának kétezer éves története jelenti. Ismét az Ótestamentum szemléletéből véve a példát, az *Egy családregegy vége* Kürénéi Simon „széfer tóldót”-ja, azaz „leszármazási könyve”, avagy „nemzetségi könyve”. Ez a leszármazási táblázat a nagypapa elbeszélése során tárul fel, együtt a fantázia szüleményeivel, a számtalan legenda és mese szövevényével. A történetrend helyet foglal el a térben, s e hely határait az emlékezet pontosan meghatározza. Az „ősök ideje” világosan elválik a mesék és a legendák idejétől, az utóbbiak a történet körszerűen zárt terén kívül esnek. A nagypapa egyik meséjében a különböző szörnyek, démonok világa jelenti a „csodák idejét”, az emlékezetten kívül eső „messzi földet”. Ezzel szemben az ősök más időt képviselnek. „Az ősök Hárán földjén éltek, ahonnan Ábrahám elindult, Kanaán földjén éltek, ahonnan Jákob menekült, Egyiptom földjén éltek, ahol József uralkodott, az ősök az Eufrátesz völgyében, a Jordán völgyében, a Nilus mellett éltek, és az itt van, itt van egy karnyújtásnyira; nem hallod? a pálmák, a datolya pálmák a hőségben zizegnek! még a fogad alatt megcsikordul a homok; nem is beszélve, ha virágba borulnak Kordovában az olajligetek! vagy nem is beszélve a német tölgyesek illatáról! ez itt van, ehhez nem szükségeltetik mély emlékezet.” (i. m. 84–85.) A kétezer év során mindig megújított emlékezetet a beszéden, a szavakon alapul, hallomás útján örökítődik meg nemzedékről nemzedékre.

A „széfer tóldót” a történet jövőjének biztosítékeként úgy határozza meg a leszármazottak sorsát, mint egyedül logikus és lehetséges formát, mint *elrendelést*. Eme „logikus forma” a történeti rendszeren belül a konkrét kiválasztottságban ölt testet. Nincs azonban olyan kiválasztottság, amely méltóképpen reprezentálná az egész átfogó történet-folyamot. Egy kiválasztott személyiség emlékezete teremti meg azt az alap-időt, amely az üdvtörténet folyása során lényegileg nem változik. Az ősök emlékezete benne él a jelen nemzedékekben, s megfordítva: a mostani nemzedékek az

ősökkel együtt lakoznak. Az üdvtörténet rendjében azonban törés mutatkozik. Az egész mű kifejezte üdvtörténet kontinuum és diszkontinuum egyszerre. Kontinuum a nagyapák és az unokák közös világában, diszkontinuum, megszakítottság az apák és a fiúk külön világában. A kiválasztottságról szóló történetet mindig a nagyapák adják tovább az unokáknak, és a történet, amelyet elmondanak, a kétezer év során változatlan. „A nagyapám azt mondta, zavarban lenne, ha nem kezdhetné úgy elbeszélését, ahogy az ő nagyapja kezdte! És az ő nagyapja is azt mondta, zavarban lenne, ha nem kezdhetné úgy elbeszélését, ahogy az ő nagyapja kezdte!” (i. m. 96.) Az üdvtörténet veszélyeztetettségét az apák nemzedéke jelzi, nemcsak a „most”-ban, vagyis a Rákosi-korszak idején, amikor is a gyerek apja egy határór laktanya elhárító tisztje, s a Rajk-perben terhelő tanú, hanem máskor is a Jeruzsálemtől Budapestig ívelő történet folyamán. A veszély a jelenben nőttön-nő; a nagyapa halálával egyértelműen a második nemzedék diadalmaskodik, de – paradox módon – ekkor zárul be a történet köre, amely a hatalomra jutott új világot nem fogadja be.

Nádas nagyon pontosan kidolgozott szimbolikával érzékelteti mindezt. A kezdetekhez való visszatérést jelző „puha gyökér”, a nevelőintézetben történt baleset, az ájulás okozta emlékezetkiesés mozaikszerűen fel-felvillan a regényben. A fekete-fehér kövezet, az „üres csigaház” stb. jelzik, hogy az egész történet az utolsó pillanat szüleménye: az emlékezet kiteljesedése, mielőtt az végképp a sötétségbe húllana. A regény szimbolikus tere is a nemzedéki rétegződésnek megfelelően oszlik meg. E tér középpontjában a ház van, a nagyszülők birodalma, s egyúttal az emlékezeté, az üdvtörténet letéteményesé. A házat a kert övezi, amely a tenyészet szimbolikájával párhuzamosan a gyerekek világa, mely világ azonban a házzal szoros érintkezésben van. A két belső körön kívül helyezkedik el az egyértelműen ellenséges külvilág, amelynek a házzal semmiféle kapcsolata sincs. A könyv német fordítása nyomán megjelent kritikák egyike teljes joggal nevezi e legkülső kört „az apák halálos világának”. (–: *Ein Nein zur Unentrinnbarkeit der Geschichte*. Neue Zürcher Zeitung, 1979/127. 21.) Amikor Simon Péter e körökön kívül kerül, vagyis a nevelőintézetbe viszik, a beavatás végső stációjáig, a történet pedig a megváltás küszöbéig jut.

A „hallomás kora”, a hagyományozás és a mese világa a várakozáson alapul. Kürénéi Simon leszármazottai a messiási *igenre* várnak, s az üdvtörténet tulajdonképpeni esszenciája éppen ez a várakozás. A várakozás idejét azonban felváltja a tudás ideje, vagyis az a körülmény, hogy a nagyapa tudja – a kétezer évig tartó történés a végéhez érkezett. A Krisztus keresztségét cipelő Simon „vaksága”, Simon Péter tudatos árulása, e *kettős nem* és az *igen* közötti út – mint mondtuk – egy önmagába visszatérő kör formáját ölti. Az emlékező a kör peremén mozog, csakúgy, mint mindenki Kürénéi Simon nemzetségéből.

A regény történetében az *igen* és a *nem* közötti *és* jelenti a jogfolytonosságot, s jelenti egyúttal az örök ismétlődést is, a mindig ugyanazon kör peremén való mozgást. A Mózesi Könyvek nyelvére jellemző az a logika, amely az unos-untalan alkalmazott „és”-ekkel a különböző történeteket összemosza. Az özönvíz előtti emberiség és a pátriárkák kora végtelen menetben vonul a szemünk előtt... az „és”-ek végtelen halmaza neutralizálja az időt is. A nagyapa elbeszélései pontosan követik ezt a logikát, miként – részben – a gyerek visszaemlékezései is. Ez a konjunkciós világállapot a *véghez*, tehát a *kezdethez* is rendelt, ami annyit jelent, hogy az „és”-ek végtelen egymásutáni rendjét valami rövideken megszakítja. „x” történik és „y” történik és „z” történik, egészen az „idők végeztéig”, vagyis amíg valaki (vagy valami) ki nem lép a történetből és meg nem váltja azt. (A „megváltás” kifejezéssel kapcsolatban a patrisztika kora latin nyelvének terminológiai zürzavarából a „conservator” megnevezésre szeretnénk utalni, ami annyit jelent, mint „fenntartó”, „megőrző”. A „conservatio” itteni jelentése a bevezetőben tárgyalt *kabóddal*, az Isten-közelséggel, a személyiség

súlyával analóg. Simon Péter evangéliumokban gyökerező történetének megváltását is a „megtartás” fejezi ki a legpontosabban.)

A történetből való „kilépés” Nadas regényében Simon Péter nevéhez kötődik. A nagyapa elmesélte történetből kiderül, hogy a kétezer évvel előbbi pillanat *képe* a nemzetség ősenek nevében rögzítődik: a Simon név viselője – s itt Nadas pontosan utal a szó etimológiájára – a kezdet megértésére vonatkozó tudás birtokosa lehet. Amikor a nagyapa a név eredetéről beszél, elmeséli Lea, Jákob feleségének történetét. Lea másodszülött gyermeke nevének jelentését a következőképpen vezeti le: „és mondta, hogy *hallotta* az Úr, hogy megvetett vagyok, és ezt is (ti. a fiút) adta nekem, és elnevezte őt Simeonnak.” (Gen 29, 3); (i. m. 101.) A Simeon név a „sáma” = „hallani” igéből származik, s annyit jelent, mint „meghallgatott(ság)”. A nagyapa elbeszélésében már ez a Simon is „süket”, mert „feltörvén a név pecsétjét”, nem hallotta meg az Úr szavát. (i. m. 102.) Az evangéliumok valamennyi Simonja valamilyen formában beleilleszthető a név szimbolikájába. Kürénéi Simon, a nemzetség őse, a galileai halász, Péter apostol, aki elárulja, illetve nem „ismeri fel” Jézust, valamint a Lukács Evangélium Simonja is. A regény gyerekhőse az apostol nevét viseli, azét a Simon Péterét, aki félelmében megtagadja kiletét. Az ókeresztény hagyomány, valamint a legkülönbözőbb gnosztikus iratok is „nagy bűnnek” tartják a „süketség”, illetve a „vakság” ezen állapotait, olyannyira, hogy például a II. századi alexandriai gnosztikus filozófus, Valentinus, az újszülött Krisztust meglátogató Simont a Démiurgos-hoz, az anyagi világ, tehát a sötétség birodalmának letéteményeséhez hasonlítja! „(Azt) a Simont, aki karjában tartotta Krisztust, s hálát adott az Istennek, így szólván »Most pedig, Uram, bocsásd el a te szolgád, szavad szerint, bekében«, (azt) a Démiurgos képmásának nevezik. . .” (Irenaeus: *Adversus haereses*, I. 8, 4.)

A név viselője, a „meghallgatott” „meghalló” is egyben, hiszen a regény végén, a rákosista nevelőintézetben Simon Péternek is felteszik a kérdést, csakúgy mint az evangéliumi történetben: „*Simon Péter te vagy?*” (i. m. 213.), s erre a kérdésre, éppen úgy, mint kétezer évvel azelőtt, két válasz lehetséges. Az egyik a krisztusi válasz, a teljes identitást kifejező „én vagyok”, a másik pedig a péteri tagadás, a „nem vagyok”. Balassa Péter – már idézett tanulmányában – kitér arra, hogy az „én vagyok” (héberül: „ani hu”) kijelentés pontosan olyan tilalom megszegése az ó-testamentumi hagyomány szerint, mint amit a névtabu megsértése jelent. (B. P. i. m. 362–4.) A nagyapa elbeszélésében Péter apostol úgy szerepel, mint „aki tanítványa annak, akinek a nevét sem szabad kimondani.” (i. m. 104.) A teljes identitást kifejező „én vagyok” a történet idejével, illetve még tágabban az idővel szemben álló pillanat: amikor az iménti kijelentés elhangzik, akkor történik meg a kilépés az üdvtörténet, az idő köréből. Ennek a pillanatnak grammatikai kifejezőmódja a genitivus; amikor valaki teljes egészében „bírja” a történetet, a „conservo” értelmében „megtartja”.

Jeruzsálemben a két Simon nem ismeri egymást, de egy dologban mégis közösek. Mindketten megfelelnek a név-szimbolikának: a meghallásnak és a meghallgattatásnak. A nagyapa meséjében ez olvasható: „Nem látták egymást soha, bár az Úr gondoskodott róla, hogy egy bizonyos nap, a Nisan tizenötödike, mindkettőjük számára egyként emlékeztetés legyen. Hasonlítottak is; természetük, ábrázatuk; mintha egyazon anya szülte volna őket; mindkettő szikár és alacsony, égő fekete szemű és keményen hallgató.” (i. m. 103–4.) A hallgatás azt is jelenti, hogy a genitivus grammatikai formája által kifejezett állapot, a „történet megtartása” előfeltételezi a megszólítotttság állapotát, a vocativust. Amiként az *igen* és a *nem* közötti és, a héber nyelv konjunkciós szerkezete érvényesült a nagyapa meséjében, úgy az „én vagyok”, csakúgy, mint annak tagadása *válaszként* értelmezhető csak – a megszólításra, illetve a kérdésre adott válaszként. A vocativus azonban nem a szó, a logos formáját ölti fel, hanem a látványét. A János Evangéliumból vett mottó relevanciája abban a pillanatban

ragadható meg, amikor Kürénéi Simon nem ismeri fel a halálraítélt tekintetében a Megváltó pillantását. „Egy pillanatra, míg valahová taszítják, lökik, látja a középső meztelen szemét; nem a szemet, csak a pillantás fényét rögzíti; és amikor sötét, forró szobájában imádkozik, s várja a hírt . . . , azt kéri imájában az Úrtól, hogy világosítsa meg elméjét a történetek felől, akkor a nagy sötétségben, amelyben fuldokol, néha fellejlik ennek a pillantásnak a fénye, de nem érti a fényt . . . ” (i. m. 115–6.) Kürénéi Simon a hirre vár, s azt kéri, hogy Rabbi Abjatár és a Szanhedrin világosítsa fel a történeteket illetően. (Rabbi Abjatár, az apokrif történet egyik mellékszereplője Mészöly Miklós *Saulus* ából kerül Nádas művébe.) A „hallomás korában”, ahogy a nagypapa elbeszélte üdvtörténet folyamatát nevezük – Szent Pál-i hasonlattal – a „hallomásból vett hit”, a „fides ex auditu” az uralkodó. De, miként Mészöly Miklós *Saulusa* esetében, Pál fides ex auditu-ja a közvetítettséget, az indirekciót jelenti, s nem a hit közvetlen forrását, amely a damaszkuszi úton történetekben keresendő. Saulus kézzelfogható és Kürénéi Simon képletes vaksága, persze, teljességgel ellenkező előjelű, de mind a kettő szorosan kapcsolódik az Ószövetség egyes kérdéseinek hellénisztikus kori, allegorikus értelmezéséhez. Eszerint az isteni megszólítottság állapota nem a hallásban rögzíthető elsősorban, hanem a látásban. Philón értelmezése lehet talán a legnyilvánvalóbb példa. Philón a hívő két típusát különbözteti meg, az egyiket Ismáél képviseli, a tisztán *halló* típus, a másikat Izraél, vagyis Jákob, a *látó* típusa. (Az Izrael név ily értelmű, az ótestamentumi szövegtől eltérő etimológiája: „(Az) aki látta az Urat.” Isráa Él.) (*De Fuga et Inventione*, 208.) Philón felfogása szerint viszont az isteni beszéd, a megszólítás is látványként érzékelhető. „Az Írás azt tanítja, . . . , hogy Isten szavai a fény módjára láthatók; . . . Mert a nyelv nevekre és igékre oszlik és a mondat minden tagja hallható . . . de Isten hangja, amely a lélek szemével pillantható meg, látható . . . Az isteni beszéd a tiszta, vegyítetlen logosé, amelyet a látvány élessége révén pillant meg a tiszta lélek.” (*De Migratione Abrahami*, 47.) Ismáél és Jákob személyének és nevének szimbolikus értelmezése szorosan kapcsolódik mondandóinkhoz. A nagypapa elbeszélése tisztán a logos jegyében folyik; állandóan visszatérő felszólítása: „»Ne nézz!« –Csak halld, amit mondandó lesznek. Ne nézz, arcom ne zavarja látásodat.” (i. m. 95.) A regény gyerekhősének tekintete a hajdanvolt pillantás és látvány felé hatol, a nagypapa nemzedékről nemzedékre átörökített elbeszélése során. Az elbeszélés alapján a kezdet és a feltehető vég időtlen látványként tárul fel. Ebben az időtlenségben a kezdeti pillanat az utolsó látvány formájában konzerválódik: ezen utolsó látványt pedig a *név* örzi meg.” A kezdet és a vég egybeesése valamennyi név feloldását, „megfejtését” is jelenti egyben. Végül is ezáltal válik a Simeon név viselője valóban *meghallgatottá*.

A történet az időbeli beteljesülés kérdésére is utal; s ebben a vonatkozásban az *Egy családragény vége*, mint apokrif irat, visszatér az új-szövetségi eszkatológia jelen idejébe. A nagypapa elbeszélése ugyanis abból az à propos-ból hangzik el, hogy „az idő közel van”. Jóllehet a kétezer év során mindig az idő közelségének okán újítódik meg és hagyományozódik a történet, a regény konkrét jelen ideje semmivel sincs közelebb az „idő végéhez”, mint a kétezer év során kijelölhető bármely pillanat! A konkrét jelenhez a veszély köti a történetet; az idő a veszély formájában próbál behatolni az üdvtörténet örök *moszjába*. A kisregény „helye”, a már említett koncentrikusan egymást övező körök, a veszélyt megjelenítő külvilág révén határolódik. A történet elrejtettsége, a körök közös középpontjában, hasonló a név elrejtettségéhez. A történet megváltódása azért lehetséges, hogy mindaz, amit a ház és a kert magába foglal, áthatol a veszélyt jelképező külvilágon, egy olyan „világba”, amely Nádas művének már nem része. Amikor erre sor kerül, Simon Péter beavatásának misztériuma a „hallomás korából” a „látás korába” jut.

3. A látás kora. A regény dramaturgiájában a két korszak közötti különbség a gyerekhős gondolkodása révén ragadható meg. Az ő értelmezései alapvetően a látványra épülnek. Már a regény kezdetén szembeötlő az a sajátos héliotropia, amely Simon Péter érzékelését meghatározza. A fény felé fordulás akkor rögzítődik, amikor a gyerek a házat fedezi fel. „Sötét lett és meleg. . . A falon hosszú tükröt hagytak, aranykeretben. Az ablakon sötét függönyök. Nem lehetett kilátni. . . Elindultam a tükörben és láttam magam, amint megyek. Néztem magam, mert azt hittem, hogy nem is én vagyok, hanem valaki hasonló helyettem. Mégis én voltam. . . A csillároknak már nem égtek a gyertyák, de nem volt sötét. *Valahonnan jött a fény.*” (i. m. 31.) A János Evangéliumból vett mottó, a sötétségbe behatoló fény, a gyerek világában jut teljes mértékben uralomra. A nagyapa szemlélete, sőt még sajátos istenbizonyítéka is a logosra épül. „Egyszer, hosszú lelki szárazság után egy szent megkérdezte az Istent; hol voltál eddig, Uram? az Isten így válaszolt: Benned! Igen ám, de ha benn keresed, akkor mindig kinn van, ha kinn keresed, akkor benn. . . Én szabadgondolkodó vagyok. Megtagadom, elátkozom, bemocskolom a trágársággal. Én nem hiszek. Mégis mindig itt van, mert gondolkodom. Minden, minden eltűnik, csak ez a szó marad. És a szó létezik, tehát létezik ő is, akit a szó jelöl.” (i. m. 50.)

A Szó és a Világosság kettőssége az üdvtörténet folyamatának végpontján egyetlen egységgé válik, amiként a János Evangélium elején olvasható: „Az Ige volt az igazi világosság. . .” (Jn 1, 9) Ez az egység annyit jelent, hogy az „el-jöendőnek” meg kell jelennie, anélkül azonban, hogy az időbeli jövő egy bizonyos pontját előre kijelölne. A Világosság eljövetele révén a név tartalma, mindaz, amit a nagyapa fejtegetései kiderítenek, napfényre jut. A regény szimbolikája is tartalmazza a látvány és a szó párhuzamos együttlétét. A nevek – Simon, Péter, Samuél, Kéfás, Ráhél – a szóbeli hagyomány, az ó-testamentumi szimbolika, az új-testamentumi jelképvilág és a jelenkor együttlétét jelzik.

Amikor a nagyapa az ősök történetét meséli, a fürdőszobában és a konyhában a nagypénteki hal „feláldozása” folyik. A hal, az „ikthys, a kereszténység egyik szimbóluma, a nagyapa előadásában a ponty rendszertani nevévé és anatómiájává minősül vissza. *Ecce homo!* kiáltja a nagyapa, majd felboncolja a halat. Eközben kezdődik az a rádióközzvetítés, amikor az apa hamis tanúvallomást tesz egy bizonyos titkos határmenti találkozó ügyében, s az alibi pontossága érdekében saját apja halálára hivatkozik. A nagyapa ezt követően meghal. A külvilág behatolt az üdvtörténet terébe: a kétezer éves történet kontinuumában ettől még nem szakad meg. Ennek a folyamatnak nem „szakadhat vége”, csak „véget érhet”. A nagyapa magyarázata szerint az üdvtörténet bármely szereplője eltűnhet a színről, de bármikor vissza is térhet: „Egyszer talán felfedezzük őket, visszatérnek. Ha valaki bekopog hozzád, sohasem tudhatod!” (i. m. 126.)

Kürénéi Simon bárány-áldozata, a nagypénteki hal feláldozása jogfolytonos a regény gyerekhősének, Simon Péternek a sorsában, aki *áldozóból áldozattá* válik. Az alap-szimbólumok mindig visszatérnek. A fekete-fehér kövezet, az utolsó emlékfoslány, amely Simon Pétert a házhoz és a nagyapa elbeszéléséhez köti, a történet szakrális tere. Fekete-fehér kövezet fedi a fürdőszobát, ahová a mosdóból a hal a földre esik, fekete-fehér kockák vannak a nevelőintézetben, ahol a gyerek a földre zuhan, valamint ugyanilyen színű kövek a kórházban, ahol – két rövid és homályos utalás szerint – magához tér. „Mintha a konyhánkban lenne. . . A fürdőszobában is fekete és fehér kockás a kő. Még ott a hal. De az ablakon a függönyöket szél dagasztja, a nap szépen besüt, a szél lebegteti a vérfoltokat. Tíz fehér. Emeletes ágyak, fehér falak. Itt senki nincs. Akkor hárman laktunk, ha nem hiányozna; mindig egy a betegszobán. . . De akkor mégsem itt vagyok, mert ez a nő nem volt még ott, s nem tudom, miért került ide; ha ő fölém hajlik, akkor én fekszem. Fekszem valahol.” (i. m. 128.) A beava-

tás, illetve a tanítás úgy rögzítődik a gyerek emlékezetében, hogy egyúttal maga is belekerül a „tanításba”: a fény, a világosság honába a bárány, a hal szerepe révén lép be.

Amikor a nagypapa elbeszélése a vége felé közeledik, a történet eseménysora is felgyorsul. Jeruzsálem, Róma, Hispánia, Bécs, Prága és Buda házai és országútjai ugyanolyan közel kerülnek a kezdethez, mint a keresztet cipelő Simon a Golgota hegyre vezető úton. De bármilyen hosszú is volt az utazás, a nagypapa személyében mégis csak a pusztulás köréig érkezett el. (i. m. 173.) Az egyik ős Buda visszafoglalásakor azt mondja: „Haljunk meg, hogy megmeneküljünk!” (i. m. 173.), s ezt a felkiáltást a nagypapa jelmondatául választja. Másutt pedig egy páli parafrázist hangoztat: „Mert akkor haltam meg, amikor születtem.” (i. m. 177.) – mégis a pusztulás köre teljesedik be személyében. De nem jut közelebb a megváltáshoz a nagypapa elmesélte utolsó kör sem, a „békesség köre”. A nyugalom, a *békesség* és a *fény* birodalma nem azonos.

Kézelfogható és érthető, hogy a külvilág – a veszély és a sötétség világa – különvált, de mi választja el egymástól a nyugalom és a fény birodalmát? Az előbbi tulajdonképpen mindazt tartalmazza, amit a külvilág határolta körön belül tudni lehet, s ez a tudás a nagypapa személyében konkrét formát is ölt. Az utóbbi viszont – ilyen értelemben – nem tartalmaz tudást. A nyugalom hona az *emlékezetre* épül, a fényé viszont éppen ellenkezőleg: a *feledésre*. A felejtés előfeltétele a fény megpillantásának, s mindebből következik, hogy a vég, az üdvtörténet beteljesülésének pillanata egy paradoxon. Tudniillik egyszerre van szó a történet *megtartásáról*, illetve az attól való *eloldozásról*, az emlékezet rögzítéséről, illetve a feledésről. A nagypapa és a gyerek kettős visszaemlékezésének folyamatában történik meg a visszatekintés mindarra, aminek az emlékező nemcsak alanya, hanem tárgya is, lévén, hogy maga is „benne van” a történetben. Amikor az „idő közel van”, az üdvtörténet egy új, idegen kontextus birtokába jut, amely az emlékezet és a feledés határvidékén helyezkedik el. Az utolsó pillanatban megvalósuló rögzítés ebből a nézőpontból jön létre; s ennek a folyamatnak *alanya* az emlékezés, nem pedig eszköze. Ez az emlékezés képes hiánytalanul rögzíteni mindazt, amit a történetből az idő elvon, s amivel kapcsolatban a nagypapa azt mondja: „Csak a mi elbeszélésünk lehet hanyag, ha nem vagyunk kellő mértékben óvatosak.” (i. m. 174.) A döntés, amely a gyerek sorsát hivatott meghatározni, s egyben eldönteni az ősök sorsát is, egyetlen térben és egyetlen látásmódban sűríti mindazokat a komponenseket, amelyek rész szerint működtek eddig. Ha a regény szereplőinek visszaemlékezéseit egy hol gyorsan, hol lassan pergő filmszalaghoz hasonlítjuk, akkor a végső látványt annak a tekintete jelenti, aki e filmet nézi. Ami a filmen jelen van – a szubjektív képek sokasága, azt az utolsó emlékeztét egyetlen látványban ötvözi. A regény gyerek főhősének adatik meg ez a látvány – egy pillanatot erejéig.

4. A vég. Amiként a történet az emlékezet és a felejtés határvidékén rögzítődik, s ahogy mindvégig fennáll a veszély, hogy végképp a feledésbe hullik, úgy a megváltás lehetősége a fény és a sötétség közti határterületen dől el, s itt is megvan az esély a sötétség végérvényes győzelmére. A kiválasztottság és a veszély kettőssége mindvégig egyensúlyi pozíciót képvisel a mű szimbolikájában. Érdekes, hogy a sötétség/fény oppozíció elemzésekor az érdemi kritika nagy része a gnózis fogalomköréből keres analógiákat. Vagyis a külvilág, a veszély hona egyértelműen a fénytől való legteljesebb eltávolodást jelenti, ellentétben Simon Péter fény felé fordulásával, amelyet valamiféle latens emlékezetként irányít a kétezer év előtti pillanat. Ennek a kettősségnek a fókuszában helyezkedik el a nevelőintézet, ahol a „rendszer áruelőinek” gyermekeit őrzik; ez lenne a Démiurgos, vagy a Kosmokrátor székhelye. Itt, a legnagyobb sötétségben fogan meg az a fény, amely kétezer évig nem talált utat, de

ugyanakkor itt válik végérvényessé, hogy a történetből való kilépés után a külvilág a Csend és a Sötétség birodalma lesz. A *Csend*, illetve a *Lárma*, a *Sötétség*, illetve a *Termékellenség* „sátáni attribútumok” – a különböző új-testamentumi, gnosztikus, apokrif szövegek szerint egyaránt. A némaság, a csend uralkodik a nevelőintézetben, ahol szombaton és vasárnap nem szabad beszélni. Ha a csend mégis megtörik, akkor a hagyományos szimbolika szerint *lárma*vá változik át, amely a Sátán, a Diabólos (mindkét szó jelentése = „[be]vádoló”) nyelve, szemben a jóság nyelvével, a logos-szal. Ide vonatkoztatható Dezső pajtás vádbeszéde az őt ért „merénylet” után. A nevelőintézetben az identitásától megfosztott harmadik nemzedék a sötétségbe, és az üdv-történet „örök most”-jával szemben egy másfajta időtlenségbe jut. Ez az időtlenség a feledés monotonijában alapul, ellentétben az idő emlékezet-adta ritmusával.

A nevelőintézetet jellemző állapot pontos analógiája annak, amit a János Evangélium szerint Krisztus mond. A teljes hitetlenség állapota az, amikor az ember a „küldött” szavát nem hallja, arcát nem látja. (Jn 5, 37–8.) A nem-látás és a nem-hallás az identitás elvesztését jelenti. A „hallomás kora” és a „látás kora” után Nádas kisregényében nem következnek semmi, ami a jövőre utalna. A jövő, amely az üdvtörténetben a múlttal volt azonos, elvész.

A nagyapa elbeszélésében az üdvtörténet zárt köréből kivezető út metaforája a „kapu”, amelyet elvileg az értelem, a megvilágosodás nyit meg. De a nagyapa elbeszéléséből kiderül, hogy „... az egymásból nyíló kapuk zárt falak, s a kör nem bomlik ki sehol, hanem mindig visszatér.” (i. m. 154.) Az egymásba nyíló kapuk, a hagyomány ön-megértésének szimbóluma, azt jelenti, hogy a történetnek – hasonlóan a személyiség *kabódjához* – „súly van”, s ezáltal megtartható. E „súlyos”, kiválasztott világ utolsó képviselője lép ki a történetből, mindjárt a nevelőintézetbe való megérkezése után „A hátam mögött az ajtó kinyílt. Pedig nem hallottam lépteket. A lábán kék tornacipő. Egy nagyon magas fiú... A kilincset fogta. Aztán az ajtót becsukta. Suttogott. »Simon Péter, te vagy?»” (i. m. 213.) A Krisztus által Péternek feltett kérdés parafrázisa, amelyet az igenlő válasz követ, mindannak a megvalósulását jelenti, amelyet – a nagyapa elbeszélése szerint – Kürénéi Simon hiába áhít. „Elindultam felé... Már előtte. Már éreztem a szagát. Szürke pöttyök a kék tornacipőn, sár. De látni akartam a szemét. És akkor magához ölelt. Meztelen karja a hátamat kulcsolta át.” (i. m. 213.) Az előbb szimbolikusan megnyíló ajtó immáron az utolsó is, amely után csak egy újabb, másik történet következhet. A nyelv kezdeti stációja, a beavatás előtti *titok* újra úgy érvényes, mint ahogy a kezdet kezdetén volt.

Nádas Péter műve – a kritika jelentős része szerint – „családregényként” kettős kötelességnek tesz eleget: egyrészt a Rákosi-korszak milliójének felelevenítője, másrészt pedig egy zsidó család kétezzer éves legendájának a rögzítője is. Nádas regénye egy evangéliumi történet apró mellékfoslányából indul ki, megalkotván egy, az eredeti kontextusba visszatérő apokrif történetet, amely a benne foglalt történet üres helyét tölti ki, azt az űrt, amely a történet megváltódása és egyben eltűnése nyomán keletkezett. Ez a létezés mód az *emlékirat* pozíciója, az emlékiraté, amely a történet, illetve általában a múlt interpretációjára épül; a mindenkori magyarázatra, mintegy ellentmondandó a nagyapa intelmének, miszerint: „A történetek egyszери részletei az életnek, nincs bennük tanulság. Csak inzwischen, mindig két történet, két lélegzetvétel között: dazwischen!” (i. m. 51.)